

1.1.2 Διδασκαλία μοντέρνα ποίησης

Ο ΓΥΡΙΣΜΟΣ ΤΟΥ ΞΕΝΙΤΕΜΕΝΟΥ

«Παλιέ μου φίλε τι γυρεύεις;
χρόνια ξενιτεμένος ήρθες
με εικόνες που έχεις αναθρέψει
κάτω από ξένους ουρανούς
μακριά από τον τόπο το δικό σου».

«Γυρεύω τον παλιό μου κήπο·
τα δέντρα μού έρχονται ως τη μέση
κι οι λόφοι μοιάζουν με πεζούλια
κι όμως σαν ήμουνα παιδί
έπαιζα πάνω στο χορτάρι
κάτω από τους μεγάλους ίσκιους
κι έτρεχα πάνω σε πλαγιές
ώρα πολλή λαχανιασμένος».

«Παλιέ μου φίλε ξεκουράσου
σιγά σιγά θα συνηθίσεις·
θ' ανηφορίσουμε μαζί
στα γνώριμά σου μονοπάτια
θα ξαποστάσουμε μαζί
κάτω απ' το θόλο των πλατάνων
σιγά σιγά θα 'ρθουν κοντά σου
το περιβόλι κι οι πλαγιές σου».

«Γυρεύω το παλιό μου σπίτι
με τ' αφηλά του παραθύρια
σκοτεινιασμένο απ' τον κισσό
γυρεύω την αρχαία κολόνα
που κοίταζε ο θαλασσινός».

» Πώς θες να μπω σ' αυτή τη στάνη;
οι στέγες μου έρχονται ως τους ώμους
κι όσο μακριά και να κοιτάξω
βλέπω γονατιστούς ανθρώπους
λες κάνουνε την προσευχή τους».

«Παλιέ μου φιλε δε μ' ακούς;
σιγά σιγά θα συνηθίσεις
το σπίτι σου είναι αυτό που βλέπεις
κι αυτή την πόρτα θα χτυπήσουν
σε λίγο οι φίλοι κι οι δικοί σου
γλυκά να σε καλωσορίσουν».

«Γιατί είναι απόμακρη η φωνή σου;
σήκωσε λίγο το κεφάλι
να καταλάβω τι μου λες

όσο μιλάς τ' ανάστημά σου
ολοένα πάει και λιγοστεύει
λες και βυθίζεται στο χώμα».

«Παλιέ μου φιλε συλλογίσου
σιγά σιγά θα συνηθίσεις
η νοσταλγία σου έχει πλάσει
μια χώρα ανύπαρκτη με νόμους
έξω απ' της γης κι απ' τους ανθρώπους».

«Πια δεν ακούω τσιμουδιά
βούλιαξε κι ο στερνός μου φίλος
παράξενο πώς χαμηλώνουν
όλα τριγύρω κάθε τόσο
εδώ διαβαίνουν και θερίζουν
χιλιάδες άρματα δρεπανηφόρα».

Προλεγόμενα: Αφορμή για να διδάξω το ποίημα αυτό στάθηκε κατ' αρχήν η διαπίστωση ότι η παρουσία του ποιητή Γ. Σεφέρη είναι πολύ μικρή μέσα στις σελίδες των βιβλίων του δημοτικού. Πρέπει ακόμα να ομολογήσω ότι αγαπώ ιδιαίτερα την ποίηση του Σεφέρη κι είναι γνωστό ότι, όταν αγαπάει κανείς κάτι, τα υπάρχοντα δεν αρκούν ποτέ...

Το συγκεκριμένο ποίημα –καθόλου παράδοξο για τη γενιά μου – το πρωτογνώρισα από τη μελοποίηση που είχε επιχειρήσει ένας από τους λαϊκούς μουσικοσυνθέτες της μεταπολίτευσης... Πόσο μάλλον που το συμπεριλάμβανε και ο Ν. Βρεττάκος, ένας άλλος αγαπημένος ποιητής, στην νεανική ποιητική του ανθολογία. Αυτά όμως δεν θα αρκούσαν για να συμπεριλάβω το ποίημα στις διδακτικές μου παρεμβάσεις, αν δεν ένιωθα έντονη την ανάγκη να δείξω στην πράξη ότι η προσέγγιση ενός ποιήματος πρέπει να διαφοροποιείται ανάλογα και με το είδος της ποίησης: άλλο τρόπο πρέπει να έχει κανείς για να προσεγγίσει ένα επικολυρικό ποίημα κι άλλο τρόπο αν πρόκειται να καταπιαστεί μ' ένα δραματικό ποίημα. Έτσι μου ήρθε στο νου η περίπτωση του Γ. Σεφέρη, ενός κατ' εξοχήν σύγχρονου δραματικού ποιητή, και επέλεξα αυτό το έξοχο ποίημα για να το διδάξω σε μια σχολική τάξη.

Τόπος: Στ' τάξη Δημ. σχολ. Λουτρού

Ημερομηνία: 19 Μαΐου 2004

Διάρκεια: 1 δώρο

Για τη διδακτική προσέγγιση χρησιμοποίησα, εκτός από φωτοτυπίες του ποιήματος, τα παρακάτω υλικά μέσα:

- τη βιογραφία του ποιητή από τον Ρ. Μπήτον¹.
- τη συλλογή όλων των ποιημάτων του Γ. Σεφέρη².
- το δίσκο του Γιάννη Μαρκόπουλου που περιείχε το ποίημα μελοποιημένο³.
- ένα δίσκο με φωνές της νεοελληνικής λογοτεχνίας⁴.

¹ Ρόντρικ Μπήτον, «Γιώργος Σεφέρης: περιμένοντας τον Άγγελο, βιογραφία», Ωκεανίδα 2003.

² Γιώργος Σεφέρης, «Ποιήματα», Ίκαρος, 1976.

³ Πρόκειται για τη συλλογή του Γιάννη Μαρκόπουλου, «Ο Στρατής ο θαλασσινός ανάμεσα στους αγάπανθους και άλλα τραγούδια» σε ποίηση Γ. Σεφέρη. Το τραγούδι «Ο γυρισμός του ξεντεμένου» ερμηνεύουν η Ιωάννα Κιουρτσόγλου και ο Λάκης Χαλκιάς.

⁴ «Φωνές της ελληνικής λογοτεχνίας», μια έκδοση-ντοκουμέντο για τα 50 χρόνια της Εταιρείας Ελλήνων Λογοτεχνών σε κείμενα, αφήγηση και επιμέλεια παραγωγής Γιώργου Κάρτερ, Μίνως Μάτσας & υιός.

- ένα φύλλο εργασίας που έκρινα απαραίτητο για την αποτελεσματικότερη αποτελεσματικότερη διεξαγωγή του μαθήματος.

Για τη διδασκαλία του ποιήματος εκμεταλλεύτηκα κατ' αρχήν τη χρονική συγκυρία για να συνδέσω την επέτειο της μέρας εκείνης (μνήμη της γενοκτονίας των Ποντίων) με την καταστροφή της Μικρασίας και την πυρπόληση της Σμύρνης, ιδιαίτερης πατρίδας του Γ. Σεφέρη. Η πρώτη διερεύνηση έγινε με τα ερωτήματα που γεννά ο τίτλος του ποιήματος. Ύστερα μοίρασα το φύλλο εργασίας για το λόγο που προανέφερα και αρχίσαμε να επεξεργαζόμαστε το ποίημα με βάση τα στάδια που προέβλεπε.

Φύλλο εργασίας

- Βιογραφικό Γ. Σεφέρη
- Πρώτη επαφή με το ποίημα: Ο τίτλος του (ποιος γυρίζει, πού γυρίζει;)
- 1^η απαγγελία (φωναχτή απ' το δάσκαλο): Οι μαθητές παρακολουθούν σιωπηρά.
- 2^η απαγγελία » » Τα παιδιά παρακολουθούν και σημειώνουν λέξεις-σημεία που δεν καταλαβαίνουν.
- 3^η απαγγελία : Παιδιά διαβάζουν διαδοχικά το ποίημα.
- Σφαιρική προσέγγιση στο νόημα του ποιήματος: Πρόσωπα(ποιοι μιλάνε;) Τόπος (πού βρίσκονται;)
(Ο δάσκαλος παραθέτει συμπληρωματικά στοιχεία από τη ζωή του ποιητή για να γίνει καλύτερα κατανοητό το πλαίσιο της αφήγησης).
- Προσέγγιση του νοήματος κατά ενότητα.
Γενικές εντυπώσεις.
- Εντάσσουμε το ποίημα στο συνολικό έργο του ποιητή (Δείχνουμε το βιβλίο με τη συλλογή των ποιημάτων του Γ. Σ.
Βλέπουμε φωτογραφίες του ποιητή – Ακούμε τη φωνή του).
- Αισθητική προσέγγιση του ποιήματος:
 - Ύφος (δραματικό, σκοτεινό, γεμάτο υπαινιγμούς)
 - Σχήματα λόγου (τολμηρές παρομοιώσεις, μεταφορές).
 - Χαρακτηριστικά του ποιήματος (στροφές, στίχοι, χωρίς ομοιοκαταληξία - μέτρο)
 - Βρίσκουμε το ρυθμό του ποιήματος (με μουσικά όργανα).
- Έκφραση: Απαγγελία ανά ζεύγη.
(Απαγγελία με τη συνοδεία κρουστών μουσικών οργάνων)
Απαγγελία από στήθους (απ' το δάσκαλο).
Ακούμε ή τραγουδούμε το μελοποιημένο ποίημα.
Ζωγραφίζουμε μια σκηνή του.

Για την πληρέστερη κατανόηση του τρόπου προσέγγισης αρκεί, πιστεύω, να σχολιάσω μόνο τα σημεία που διαφοροποιείται αυτή η προσέγγιση από

άλλες αντίστοιχες ή να αναφέρω ίσως κάποιες λεπτομέρειες που προέκυψαν στο χειρισμό.

Έτσι, πρέπει να πούμε για τα βιογραφικά στοιχεία συμβουλευτήκαμε κατ' αρχήν τα λιγοστά στοιχεία που παρέθετε η εν λόγω ανθολογία, ενώ η κύρια διαφοροποίηση με τα άλλα είδη ποίησης αφορούσε κυρίως την επεξεργασία του περιεχομένου και της μορφής του ποιήματος.

Τα παιδιά διερεύνησαν, γι' αυτό, στροφή προς στροφή το περιεχόμενο για να βρουν με τη διακριτική μου καθοδήγηση ότι στην πρώτη δηλώνεται η επιστροφή του ξενιτεμένου. Με τον ίδιο τρόπο στη δεύτερη επισήμαναν την αναμενόμενη αίσθηση των μικρών διαστάσεων του χώρου και τους λόγους που τη δημιουργούν, στην τρίτη εντόπισαν την πρώτη καθησυχαστική παρέμβαση του φίλου κ.ο.κ.

Για να καταλάβουν καλύτερα το ποίημα παρέμβαينا όπου έκρινα αναγκαίο για να δώσω συμπληρωματικές πληροφορίες και να στρέψω την προσοχή πάνω σε λέξεις-σύμβολα, που είχαν εντοπίσει απ' την αρχή τα παιδιά με την επισήμανση των δυσνόητων σημείων.

Οι παρεμβάσεις μου για συμπληρωματικά στοιχεία έγιναν συγκεκριμένα σε δυο σημεία: η πρώτη μετά την ανάλυση των πρώτων στροφών για να συνειδητοποιήσουν τα παιδιά το παράδοξο της επιστροφής στον τόπο της παιδικής του ηλικίας, όπου κανονικά θα ήταν αδύνατο να γυρίσει κάτω από τις κρατούσες συνθήκες (επάγγελμα του ποιητή, προξενείο Κορυτσάς, Φλεβάρης του '38, προαγωγή και μετάθεση στη Σμύρνη). Έτσι κατάλαβαν ότι, παρά το γεγονός ότι η μετάθεση ανακλήθηκε, ήταν αδύνατο να μην έρθει ο ποιητής αντιμέτωπος -έστω και για λίγο καιρό- με το ενδεχόμενο της καθόδου στον Άδη της γενέθλιας γης που καταστράφηκε και στο χαμένο παράδεισο της παιδικής του ηλικίας.

Η δεύτερη παρέμβαση έγινε προς το τέλος, όταν ο ξενιτεμένος δείχνει να συνειδητοποιεί απόλυτα τη βαρβαρότητα της εποχής του και να αποκτά επίγνωση του λαβύρινθου της μοναξιάς του (άνοδος του φασισμού στην Ευρώπη και μεταξική δικτατορία, υφυπουργείο τύπου και προσωπικές εμπειρίες, ρίγος αυτογνωσίας).

Με βάση τα στοιχεία αυτά τα παιδιά προσπάθησαν να ερμηνεύσουν τις συμβολικές λέξεις (θαλασσινός, αρχαία κολόνα, σάνη κ.α.) για να ξεκλειδώσουν το κείμενο. Σ' αυτό συντέλεσε η επισήμανση τόσο του διαλογικού χαρακτήρα του ποιήματος ανάμεσα σ' ένα άνθρωπο ιδιοτελή, γεμάτο αυταπάτες και σ' έναν άνθρωπο με ηθική και πολιτική συνείδηση όσο και δύο τολμηρών παρομοιώσεων (*λες κάνουνε την προσευχή τους - λες και βυθίζονται στο χώμα*).

Μετά την απαιτητική προσπάθεια της νοητικής επεξεργασίας, και πριν περάσουμε στο στάδιο της αισθητικής ανάλυσης νιώσαμε την ανάγκη να χαλαρώσουμε λιγάκι βλέποντας φωτογραφίες από τη ζωή και το έργο του νομπελίστα ποιητή κι ακούγοντας δύο ηχογραφημένα ντοκουμέντα από τις κορυφαίες στιγμές του (λόγος στην τελετή βράβευσης από τη σουηδική ακαδημία, δήλωση κατά της Χούντας).

Η αισθητική ανάλυση εστιάστηκε σε πέντε σημεία:

- τα εξωτερικά γνωρίσματα του ποιήματος: σε τι μοιάζει και σε τι διαφέρει απ' τα παραδοσιακά.
- τα προχωρημένα σχήματα λόγου: παρομοιώσεις, μεταφορές κ.α.
- το ρόλο των επαναλήψεων στην οικονομία του ποιήματος: διατήρηση του ρυθμού με την βαθμιαία εξέλιξη του νοήματος.
- το ύφος του ποιητή (σημεία που δείχνουν μελαγχολική διάθεση, δραματικό ύφος)

-αποδέκτες του λόγου του: το παράδοξο να μιλά στους ανθρώπους της εποχής του και να βρίσκει μεγαλύτερη απήχηση σήμερα.

Τέλος, πριν να δώσω την ευκαιρία στους μαθητές για να εκφραστούν, απάγγειλα από στήθους το ποίημα με σκοπό να παροτρύνω τα παιδιά να μάθουν απ' έξω έστω και μια στροφή του ποιήματος και αφού προσπάθησαν κι απάγγειλαν κάποια μια-δύο στροφές, ακούσαμε το κομμάτι από τη συλλογή του Γ. Μαρκόπουλου.

Στο στάδιο της προσωπικής έκφρασης των μαθητών, τα παιδιά ανάμεσα σε διάφορες δυνατότητες έκφρασης που υπήρχαν (απαγγελία συνοδεία κρουστών, ζωγραφική, δραματοποίηση κ.α.) προτίμησαν τη χορική απαγγελία του ποιήματος (μετρική, χορική απαγγελία και τραγούδι εναλλάξ) και ύστερα την απόδοση μιας σκηνής με ατομικές ζωγραφιές.

Το κουδούνι βρήκε τα παιδιά να ζωγραφίζουν τη σκηνή τους. Όσα ήθελαν μπορούσαν να παραμείνουν συνεχίζοντας.

Τα άλλα θα συνέχιζαν την επόμενη ώρα, όπου είχαμε προβλέψει να μεταθέσουμε την ώρα της αισθητικής αγωγής.